

Axundova Leyla İlqar qızı
E-mail: axundova0707@mail.ru

AZƏRBAYCAN CƏMİYYƏTİNİN ETNOMİLLİ STRUKTURUNUN FORMALAŞMASI XÜSUSİYYƏTLƏRİNİN BƏZİ MƏSƏLƏLƏRİ

Açar sözlər: etnos, struktur, milli ideya, azərbaycançılıq, münaqişə

Ключевые слова: этнос, структура, национальная идея, азербайджанизм, конфликт

Key words: ethnos, structure, national idea, Azerbaijanism, conflict

Azərbaycan dövlətçiliyinin öz mənbələri vardır və Sovet İttifaqının süqutundan sonra onun müstəqilliyinin elan edilməsi, xeyli dərəcədə arası kəsilməmiş tarixi varisliyin bərpa edilməsi aktı idi. Birinci Azərbaycan Respublikası 1918-ci il mayın 28-də elan olunmuşdur. Bu, ümumən müsəlman dünyasında ilk respublika və Azərbaycan tarixində ilk müstəqil milli dövlət idi (1). Bu respublikanın elan edilməsi onun sayəsində mümkün olmuşdur ki, XIX əsrin sonlarına yaxın Azərbaycanın özünün Avropa təhsilli elitası təşəkkül tapmışdı və Avropanın milli mədəniyyət formaları və dəyərləri ilə ənənəvi milli mədəniyyət forma və dəyərlərinin sintezini yaratmaq üçün möhtəşəm mədəni iş aparılırdı. Özü də bu proses, xeyli dərəcədə, çoxmillətli Bakıda yaşamış rusların, yəhudilərin və başqa millətlərin nümayəndələrinin təsiri və iştirakı ilə gedirdi (2).

Azərbaycan bütün tarix boyu özünün ərazisi ilə məhdudlaşmayan, geniş sosial sistemlərin tərkibində olmuşdur. Bu sistemlərin etnik siması son dərəcə rəngarəng idi və azərbaycanlılar heç vaxt digər xalqların nümayəndələri ilə bəzi münasibətdə olmamışlar. Tanınmış Azərbaycan etnoqrafı Əliağa Məmmədlinin haqlı olaraq qeyd etdiyi kimi, burada söhbət heç də sadəcə birgə, yanaşı yaşayışdan yox, bir sıra amillərə əsaslanan fəal inteqrasiya proseslərindən gəlir. İlk növbədə bu, özünü fəaliyyətin təsərrüfat növlərinin oxşarlığında göstərmişdir ki, bu da daimi iqtisadi, həm də sosial-mədəni əlaqələr üçün zəmin yaradırdı. Bir amil də Azərbaycan dilidir ki, özünün təbiəti etibar

ilə bu dil ölkə ərazisində yaşayan çoxsaylı etnik qrupların bir-biri ilə danışmasına, sıx əlaqələr qurmasına təkan verən birləşdirici həlqə, ünsiyyət vasitəsi olmuşdur. Bu qruplar arasında sıx sosial-mədəni əlaqələrin yaradılmasında, əlbətdə ki, İslam dini də az rol oynamamışdır. Məhz bu üç amil XX əsrin əvvəllərində azərbaycanlıların sosial-mədəni birliyinin təşəkkül tapması üçün şərait yaratmışdır. Yəni, söhbət təkcə sırf azərbaycanlılardan yox, tarixi taleyi və mədəniyyətlərinin bir çox elementləri ümumi olan müxtəlif etnik mənşəli xalqlardan gedir. Məhz bu, eyni mənlik şüurunun eyni ölkəyə, mədəniyyətə mənsubluq anlayışının formalaşmasına səbəb olmuş və bu gün azərbaycançılıq və ya azərbaycanizm adlanan ideyanı yaratmışdır (3). Siyasi və sosial-iqtisadi həyatın yeni formalarının axtarışı prosesində müstəqil dövlətin dirçəldilməsi, ölkənin birliyinin və tarixinin qorunması azərbaycançılığın milli-vətəndaş ideyalarının əsas funksional vəzifəsidir.

Azərbaycan milli-vətəndaş ideyası XIX əsrin ortalarından, Mirzə Fətəli Axundov (1812-1878) öz pyeslərini sadə xalq dilində yazmağa başlayanda, ardınca isə Həsən bəy Zərdabi (1842-1907) 1875-ci ildə "Əkinçi" milli qəzetini təsis edəndə təşəkkül tapmağa başlamışdı. XIX əsrin ortalarında Şuşada (1848), Lənkəranda (1850), Şamaxıda (1858) və Azərbaycanın digər şəhərlərində ilk teatr tamaşaları təşkil olunurdu. Görkəmli şair, publisist və mütəfəkkir M.F.Axundov Azərbaycan milli teatrının əsasını qoymuşdur. Daha sonra satirik şair Mirzə Ələkbər Sabir Tahirzadə (1862-1911), dramaturq Cəfər Cabbarlı (1899-1934), şairlər Səməd Vurğun, Süleyman Rüstəm, Rəsul Rza və başqaları kimi müəlliflər meydana çıxdılar. Bu mədəniyyət xadimləri müstəqil Azərbaycanın mənlik şüurunun və milli dövlətçilik ideologiyasının formalaşmasına böyük töhfələr vermişlər. Taleyinə düşən bütün sınaqlara baxmaya-

raq, bu gün milli ideya tarixin və ta qədimdən yüzdən çox millətin nümayəndələrinin eyni ərazidə birgə yaşayışının, onların ortaq mentalitetə və tələbat strukturuna əsaslanan psixologiyasının ümumi komponentlərinin doğduğu şərtlərə uyğun gələn "azərbaycançılıq" ifadəsində özünü göstərir.

Azərbaycançılıq milli-vətəndaş ideyası müxtəlif təfsirlərə malikdir. Azərbaycan Respublikası Prezidenti administrasiyasının rəhbəri akademik Ramiz Mehdiyev "XX yüzilliyin sonlarında millətlərarası münasibətlər" tarixi əsərində bu barədə yazmışdır. Onun sözlərinə görə, "Azərbaycanın tarixi taleyi o qədər unikaldir ki, Azərbaycan "milli ideyası" barədə düşüncələr nəinki onun elementlərini birləşdirməyə, heç real fenomen kimi onun haqqında ümumi təsəvvür formalaşdırmağa belə nail olmamışlar". Tanınmış alim qeyd edir ki, bir tərəfdən, bəlkə də "panturanizmin" müasir romantik davamçılarının yolu ilə gedib "türkçülük", "türk-islam təfəkkürü" və "azərbaycanizm" məvhumlarını təxminən sinonim anlayışlar kimi qəbul etmək və onları millətçiliklərin əksəriyyətində olduğu kimi, həqiqəti qismən əks etdirən müəyyən stereotip qismində görmək olardı və müəyyən qədər ehtiyatla istifadə edilsəydi bunun Azərbaycan intellektual tarixinin daha dolğun qavranılmasına köməyi dəyə bilərdi. Digər tərəfdən, əsrin əvvəllərində olduğu kimi, bu gün də Azərbaycan "milli ideyasını" türkləşdirilmiş mənada romantik ictimai təfəkkür müstəvisindən pragmatik politologiya müstəvisinə keçirmək meyli getdikcə daha da populyarlaşır. Pragmatik politologiya isə siyasi fikir tarixindən və Azərbaycan tarixindən ekstrapolyasiya və müasir Azərbaycan tarixində proseslərin modellərini qurmaq metodu kimi istifadə edir. Müəllif belə nəticəyə gəlir ki, məhz buna görə də Azərbaycan "milli ideyasının" təhlili ən azı üç istiqamətdə həyata keçirilə bilər və həyata keçirilməlidir.

Birincisi, Azərbaycan "milli ideyası"na tarixi reallığa uyğun gəlməyən, lakin müəyyən ilkin şərtlərini və mənəvi qidasını buradan alan metafiziki reallıq kimi baxılmalıdır. Bu şəkildə götürülən "milli ideya" əgər islam dünyagörüşü çərçivəsində mümkündürsə,

millətin müəyyən psixologiyasına əsaslanmalıdır.

İkincisi, Azərbaycan milli ideyasına XX əsrin əvvəllərində yaşayıb yaratmış Azərbaycan publisistlərinin, yazıçıların, siyasi partiya və hərəkat liderlərinin fikir və ideyaları ilə yoğurulmuş olan, habelə o dövrün bəzi partiyalarının baza ideyalarını təşkil edən müəyyən intellektual kompleks kimi də baxıla bilər.

Üçüncüsü, akademik R.Mehdiyev xəbərdar edir ki, Azərbaycan "milli ideyası", cəmiyyəti real surətdə modernləşdirmək cəhdlərinin qarşısını almaq üçün nəzəriyyədən çox siyasi praktikada istifadə edilən "türkçülük" sinonimə çevrilə bilər. Nəticə etibarlı ilə "azərbaycanizm", "türkçülük" millətçi formaları alan Azərbaycan "milli ideyası" son nəticədə əngələ çevrilə bilər və öz müstəqilliyini möhkəmləndirmək və dünyanın sivil birliyinə daxil olmaq üçün tədbirlər həyata keçirən bir dövlət kimi Azərbaycanın özünü-təcridinə gətirib çıxara bilər (4, s. 73-74).

Ziya Göyalt hələ 1923-cü ildə yazdığı "Türkçülüyn əsasları" əsərində belə bir fikir bildirmişdi ki, türkün "ictimai şüurunun ilkin qaydası" bunlar olmalıdır: "milliyyətə türkəm, islama etiqad edirəm, Avropa mədəniyyətinə mənsubam" (5, s. 63).

Bu anlayışların bir araya sığması zahirən nə qədər imkansız görünsə də (Avropa mədəniyyətinin əsas özəyini xristianlıq, Şərq mədəniyyətinin özəyini isə islam təşkil etdiyinə görə onların ahəngdarlığından danışmaq çətindir) məhz bu yanaşma "türkçülük" ideoloqlarının dünyagörüşündə xeyli dərəcədə üstünlük təşkil edirdi, indi isə Azərbaycanın milli dövlətçilik ideologiyasında mühüm rol oynayır, bu da, Azərbaycan Milli Şurasının ilk sədri M.Ə.Rəsulzadənin (1884-1955) etiraf etdiyi kimi, "türkçülük" ideyası "Azərbaycanın müstəqilliyini yaratmağa məlum dərəcədə ruhlandırmışdır. ...Azərbaycanda ideologiya mənafeyini ölkənin real tələbatı ilə uzlaşdırmağı bacaran panturanizm realist cərəyanı inkişaf edirdi (6, s.67).

İndiki Azərbaycan cəmiyyətinin etno-konfessional strukturu uzun dövr ərzində formalaşmışdır. Bununla yanaşı, göstərmək

lazımdır ki, bütün sovet dövrü ərzində, digər respublikalarda olduğu kimi, Azərbaycanda da müəyyən etnik qrupların sayı və bu qrupların real sayı barədə rəsmi rəqəmlərdə uyğunsuzluq müşahidə edilirdi. Bu səbəbdə də bəzi etnik azlıqların say tərkibi aşağı enir, bəziləri isə ümumiyyətlə ölkənin etnik xəritəsindən yoxa çıxırdı. Məsələn, kürdlərin, talışların, tatların, saxurların və digər etnosların rəsmi sayı real saylarından xeyli az olurdu. 1989-cu ildə əvvəlkilərdən bir qədər fərqli şəraitdə keçirilən sonuncu əhalinin ümumitifaq siyahıyaalınması bu halı dəqiq müəyyən etmişdi. Həmin siyahıyaalınmada, ayrıca etnik qrup kimi, talışların da adı çəkilmişdi. Əvvəlki siyahıyaalınmada isə bu qrupun ümumiyyətlə adı olmamışdı. Siyahıyaalma kürdlərin və dağ yəhudilərinin sayının ikiqat artıq olmasını, eləcə də saxurların sayının 50 % artıq olmasını göstərmişdi. Bir sıra amilləri, xüsusilə də 1979-1989-illər dövründə Azərbaycan əhalisinin ümumi say artımının cəmi 20% təşkil etdiyini, göstərilən etnik qruplarda doğum halları barədə məlumatları, eləcə də bu dövrdə talışların, dağ yəhudilərinin və kürdlərin ölkəyə iri mühacirət axınlarının olmadığını nəzərə alsaq, bu birliklərin nümayəndələrinin etnik eyniliklərinin bərpasının baş verdiyi qənaətinə gəlmək olar (7).

Azərbaycanlılar Qafqazda ən böyük türkdilli və müsəlman xalqdır. Eyni zamanda, Gürcüstanda və İranda say etibarı ilə ikincidir, Dağıstan Respublikası xalqlarından biri azərbaycanlılardır. 2009-cu il siyahıyaalınmasına görə, Azərbaycanın özündə 8,2 milyona yaxın azərbaycanlı yaşayır və ümumi əhalinin 91,6 faizini təşkil edir.

Azərbaycanlılar öz ölkələri ilə yanaşı, İranda, xüsusilə də Qərbi və Şərqi Azərbaycan, Ərdəbil, Zəncan əyalətlərində, Kürdüstan (Qorve yaxınlığındakı kəndlərdə) və Həmədan əyalətlərinin şərq rayonlarında və Qəzvin əyalətinin şimal rayonlarında yaşayır və əhalinin əksər hissəsini təşkil edirlər. Tehran, Kərəc və Məşhəd şəhərlərində böyük azərbaycanlı icmaları vardır. Rusiyada azərbaycanlılar, ənənəvi olaraq, Cənubi Dağıstanda yaşayırlar. Burada onlar yerli azsaylı xalqlardan biri kimi rəsmi olaraq tanınırlar. Hazırda

onlar Dağıstanın Dərbənd rayonunda çoxluq təşkil edir (rayonun 50 faizini), eləcə də Tabasaran, Rutul və Qızlar rayonları ərazilərində yığcam şəkildə yaşayırlar. Sovet və postsovet dövrünün daxili mühacirət prosesləri ona gətirib çıxarmışdır ki, bu gün azərbaycanlılar, bu və ya başqa dərəcədə Rusiyanın əksər bölgələrində təmsil edirlər. Moskvada nüfuzlu Azərbaycan diasporu fəaliyyət göstərir, onun fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi ilə Rusiya Elmlər Akademiyasının akademiki M.D.Əliyevin rəhbərlik etdiyi Ümumrusiya Azərbaycanlıları Konqresi məşğul olur. Heydər Əliyev Fondunun Rusiya Federasiyasındakı Leyla Əliyevanın başçılıq etdiyi nümayəndəliyi diasporun qüvvələrinin birləşdirilməsində böyük iş görür.

Gürcüstanda azərbaycanlılar ölkənin cənub, cənub-şərq və mərkəzi rayonlarında – Marneulidi, Qardabanidə, Bolnisi və Dmanisidə yaşayırlar. Bu rayonlarda onlar əhalinin tam çoxluğunu, yaxud da əsas hissəsini təşkil edirlər. Bununla yanaşı onlar Kaxeti vilayətinin Saqareco, Laqodexi, Telavi rayonlarında, eləcə də Şida-Kartli və Msixeti-Mtianeti vilayətlərində yaşayırlar. Azərbaycanlıların müəyyən hissəsi Tbilisi, Rustavi şəhərlərinin və başqa yaşayış məntəqələrinin sakinidir.

Azərbaycan-Ermənistan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi başlananadək Ermənistanın bir çox bölgələrində azərbaycanlı kəndləri mövcud olmuşdur. Oktyabr inqilabınadək İrəvanda azərbaycanlılar, say etibarı ilə, erməniləri də üstələyərək, ümumi şəhər sakinlərinin 49 faizini təşkil etmişlər (8, s.41). Türkiyədə azərbaycanlılar, ənənəvi olaraq, Qars, İqdır əyalətlərində və Ərzurum əyalətinin Şənqaya dairəsində yerləşmişlər. Postsovet dövründə Azərbaycandan mühacirət nəticəsində azərbaycanlılar Türkiyənin və ABŞ-ın bir çox şəhərlərində məskunlaşmışlar. Bundan başqa, azərbaycanlılar Avropada, ABŞ-da, Kanadada, İsraildə, Ukraynada, Özbəkistanda, Qazaxıstanda, Türkmənistanda və başqa postsovet ölkələrində yaşayırlar.

Azərbaycan dili türk dilləri qrupunun cənub-şərq (oğuz) qoluna aid olub fars və ərəb dillərinin güclü təsirini büruzə verir. Azərbaycan əhalisinin 98 faizi bu dildə danışır. Azərbaycan danışıq dilində xeyli dialekt-

lər müşahidə olunur. Azərbaycanlılar arasında, eləcə də rus (Azərbaycanda, Rusiyada, Gürcüstanda), fars (İranda) və türk dilləri geniş yayılmışdır.

Müstəqil Azərbaycan dilinin ayrı-ayrı inkişaf etməsi XV əsrin sonlarına təsadüf edir. Bu dil həmin vaxtdan çiçəklənməyə başlamış (bu dövrdə türk-Azərbaycan dili bu dilin oğuz qrupu arasında əhəmiyyətli dərəcədə ümumtürk xarakteri daşıyırdı) və dövrün böyük klassik şairləri-Nəsimi, Xətai və Füzuli bu dildə yazıb yaratmışlar. Azərbaycan ədəbi dili XIII əsrdən formalaşmağa başlamışdır. XVI-XVII əsrlərdən isə Məhəmməd Füzulinin, Qövsi Təbrizinin və başqa Azərbaycan müəlliflərinin əsərlərində Azərbaycan ədəbi və danışq dilləri yaxınlaşmağa başlamışdır. Göstərilən dövrdə Şimal-Qərbi İran əhalisi üçün məhz Azərbaycan dili *lingua franca* olmuşdur. Azərbaycan dili, eləcə də, Cənubi Dağıstan üçün əsrlər boyu *lingua franca* rolunu oynamışdır.

Türk dilində yazılmış ilk ədəbi abidə oğuz tayfalarının eposu olan "Dədə Qorqud" kitabıdır. Oğuzlar sonralar türkmən, Azərbaycan və türk xalqlarının tərkibinə daxil olmuşlar. Orta əsrlər dövründə Nəsimi, Həqiqi (Cahanşah), Şah İsmayıl Xətai, Füzuli, Qövsi Təbrizi, Aşıq Qurbani və başqaları kimi şairlər yazıb yaratmışlar. Eləcə də türk-Azərbaycan dilində yazılan ilkin mətnlər köhnə Osmanlı ədəbiyyatının bir hissəsi sayılır, dili isə hələ də xeyli dərəcədə ümumtürk xarakteri daşıyır. Azərbaycan ədəbiyyatında realizmin banisi XVIII əsrin şairi və Qarabağ xanının vəziri, poeziyasının əsas mövzusunun məhəbbət və insanın daxili gözəlliyi təşkil edən Molla Pənah Vaqif olmuşdur.

XIX əsrdə indiki Azərbaycan Respublikasının ərazisi Rusiya imperiyasının tərkibinə daxil edildikdən sonra yerli əhali fars ənənələrindən ayrıldı və rus-Avropa ənənələrinə cəlb olundu. Qasım bəy Zakir, Seyid Əbülqasim Nəbati, Seyid Əzim Şirvani, Xurşudbanu Natəvan, Abbasqulu ağa Bakıxanov, Mirzə Şəfi Vazeh, İsmayıl bəy Qutqaşınılı və Cəlil Məmmədquluzadə kimi şair və yazıçılar bu dövrdə yazıb yaratmağa başladılar. XIX əsrin ortalarında Azərbaycan dramaturgiyası medana çıxdı. Bu sahənin görkəmli nümayən-

dələrindən Mirzə Fətəli Axundovu və Nəcəf bəy Vəzirovu qeyd etmək olar. Həmin dövrdə İran Azərbaycanında Seyid Əbülqasim Nəbatinin və şairə Heyran xanımın yaradıcılıqlarını göstərmək olar. O dövrün Azərbaycan ədəbiyyatında, eləcə də aşıq poeziyası yüksək yer tuturdu. Aşıq Ələskər, Nəcəfqulu, Hüseyn Bozalqanlı və başqaları ən məşhur aşıqlardan idilər.

1870-1880-cı illərdə Şamaxıda, Naxçıvanda və Bakıda Azərbaycan dili tədris edilən məktəblər açıldı. Elə həmin illərdə Azərbaycan dilində ilk dərsliklər nəşr edilməyə başlandı, 1879-cu ildə isə Qori müəllimlər seminariyasının nəzdində "Tatar bölməsi" təşkil olundu. İlk azərbaycanlı müəllimlər məhz bu təhsil ocağından çıxmışlar.

XX əsrin əvvəllərində, Azərbaycan ədəbiyyatında mütərəqqi romantizmin əsasını qoymuş Məhəmməd Hadi, eləcə də Hüseyn Cavid, Mikayıl Müşfiq, Abbs Səhhət yaradıcılığa başlamışlar. Sovet Azərbaycanının görkəmli ədəbiyyat xadimlərindən Səməd Vurğunun, Süleyman Rüstəmin, Rəsul Rzanın, Məmməd Səid Ordubadinin, Mirzə İbrahimovun, Bəxtiyar Vahabzadənin və başqalarının adlarını çəkmək olar. Həmin vaxtda İran Azərbaycanında Məhəmməd Hüseyn Şəhriyar, Səməd Behrəngi və başqaları yazıb yaratmışlar.

Azərbaycan etnosunun formalaşmasının xüsusiyyətləri Ə.Məmmədli tərəfindən nəzərdən keçirilmiş və tədqiq edilmişdir (9, s. 62-70). Müəllif əsərində göstərmişdir ki, XIX yüzilliyin sonunadək Azərbaycanda mövcud olan müəyyən tarixi və etnomədəni şərait nəticəsində etnik eynilik ənənəvi, sənayedən-qabaqki cəmiyyət üçün xarakterik xüsusiyyətə malik idi. Bu xüsusiyyətlərin qarşısı daha fəal, əsasən məhdud sosial əlaqələr: ailə, icma, bölgə və başqa amillərdən ibarət bütöv bir sistemlə alınır. Bundan başqa, ölkənin bir çox bölgələrində coğrafi mobilliyin aşağı səviyyəsi etniklərarası əlaqələrə imkan vermirdi. Belə əlaqələr olmayanda isə məxsusi etnik fərqlərin dərki xüsusiyyəti, ya ümumiyyətlə baş qaldırmır, ya da son dərəcə ləng formalaşır.

1918-ci ilin mayında Azərbaycan Demokratik Respublikasının qurulması azərbay-

canlıların etnik eyniliklərinin təşəkkül tapması prosesinə güclü təkan verdi. Bu dövrdə yeni dövlət quruculuğunun əsası kimi, milli dövlətçiliyin, sözün geniş mənasında, millətçilik ideologiyasına aparıcı paradigması qəbul edildi. Bunun da mahiyyəti milliyyəti cəmiyyətin təşkili və mədəniyyətin, etikanın, siyasətin ideoloji əsası kimi qəbul edilməsindən ibarətdir. Ə.Məmmədlinin də qeyd etdiyi kimi, Azərbaycan Demokratik Respublikasının mövcudluğu dövrü əxlaqi fenomenin növbəti dəfə gücləndiyi vaxta təsadüf etmişdir və dünyada böyük sosial-siyasi və texnoloji dəyişikliklərlə xarakterizə olunur. Müasir institutların, struktur və sistemlərin ənənəvi cəmiyyətə "basqısı" individlərin dünyagörüşünü və sosial əlaqələrini genişləndirməklə onları daha geniş etnik, sosial-sinfi, vətəndaş-siyasi və digər sosial makrodairələrə qoşaraq onun qapalı xarakterini dağıtmağa başladı.

1918-ci ildən sonra güclü surətdə yayılmağa başlamış etnik "türk" adı sovet dövründə daha çox ərazi mahiyyəti daşıyan "azərbaycanlı" adı ilə əvəz edildi. Sovet dövrü ərzində azərbaycanlılar əlifbalarını üç dəfə dəyişməli oldular: ərəbdən latına, latından kirilə və nəhayət, kirildən yenə də latına. Etnik eyniliyin sabitliyinin möhkəmlənməsinə təsir göstərən ənənəvi mədəniyyət elementləri, müəyyən mənada, "məddahlıq" rolunu oynadı.

Dağlıq Qarabağ ətrafında münaqişə, əvvəlki kimi, yenə də Azərbaycanın təhlükəsizliyinə və ərazi bütövlüyünə təhlükə yaranan əsas amil kimi qalmaqdadır. Azərbaycanın 20 faizdən çox ərazisininin, daha doğrusu, Dağlıq Qarabağ və ona bitişik yeddi rayonun erməni silahlı qüvvələri tərəfindən işğal edilməsi nəticəsində milyon nəfərədək azərbaycanlı məcburi köçkünə çevrilmişdir. Buna görə də, N.O.Əliyevin bu yaxınlarda müdafiə etdiyi dissertasiyasında, haqlı olaraq qeyd etdiyi kimi, "respublikanın xarici siyasətinin əsas prioriteti Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə nizamlanması, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün beynəlxalq miqyasda tanınmış sərhədləri çərçivəsində bərpasıdır. Bilavasitə, qonşusu Ermənistanla münasibətlərə gəlincə, tərəflərin

mövqələrinin barışmaz olduğu indiki vaxtda belə Azərbaycan siyasətinin əsas xətti erməni-azərbaycanlı münaqişəsinin nüfuzlu beynəlxalq təşkilatların, hər şeydən əvvəl, ATƏT-in vasitəçiliyi ilə, eləcə də hər iki ölkənin prezidentləri arasında beynəlxalq hüququn hamı tərəfindən qəbul edilmiş normaları əsasında, birbaşa sülh danışıqları yolu ilə tənzimlənməsi metoduna sadıqdır (10, s. 4).

Azərbaycan xalqı özünəməxsus mədəniyyət yaratmışdır: folklor, ədəbiyyat, təsviri incəsənət, musiqi və s. Xalçaçılığı, qızıl zinət əşyaları düzəltməyi, ağac və daşdan əşyaların hazırlanmasını və s. kimi peşələri davam və inkişaf etdirən xalq ustalarının məmulatları çox əvvəllərdən məşhurdur. Müasir musiqi mədəniyyəti isə öz başlanğıcını 1908-ci ildə Füzulinin eyniadlı poeması əsasında Şərqdə ilk opera olan "Leyli və Məcnun"u, 1913-cü ildə "Arşın mal alan" operettasını və başqa çoxlu sayda şedevr əsərlər yaradan Üzeyir Hacıbəyli tərəfindən götürmüşdür. Bəstəkar Əfrasiyab Bədəlbəyli 1940-cı ildə, ümumiyyətlə müsəlman Şərqudə birinci olan ilk Azərbaycan baleti "Qız qalası"na musiqi yazmışdır. Hazırda bütün dünyada böyük nüfuz sahibi olan Azərbaycan mədəniyyəti Şərq və Qərb mədəniyyətini özündə birləşdirir, xüsusilə də Eldar Qasımov və Nigar Camal cütliyünün 2011-ci ildə keçirilən Avroviziya musiqi yarışmasındakı parlaq qələbəsi buna bariz sübutdur. Bu möhtəşəm beynəlxalq müsabiqənin 2012-ci ilin mayında Bakıda müvəffəqiyyətlə keçirilməsi isə beynəlxalq ictimai-siyasi və mədəni sahədə Azərbaycanın nüfuzunu daha da möhkəmləndirmişdir.

Azərbaycanın geosiyasi vəziyyəti və onun əhalisinin çoxmillətli tərkibi milli siyasət və milli təhlükəsizliyin nisbətində müəyənləşdirilməsində vacib amillərdir. İri və regional dövlətlərin ölkəmizə yönəlik iqtisadi və siyasi maraqlarının olması, onların etnosiyasi sabitlik cəhdləri və bundan istifadə etmələrinin mümkünliyi ehtimal olunan müdaxilələri zərərsizləşdirmək üçün müəyyən qabaqlayıcı tədbirlərin görülməsini zəruri edir. Bu baxımdan hər üç bölgədə xarici amilin etnik və dini vəziyyətdəki yeri və roluna araşdırmalar zamanı diqqət yetirilməlidir.

Araşdırmaların nəticələri göstərir ki, son zamanlar dünyanın bir çox ölkələrində cərəyan edən etnik oyanış prosesi Azərbaycanda yaşayan etnik qruplarda da özünü göstərir. Bundan isə öz məqsədləri üçün istifadə etmək istəyən və Azərbaycanda milli zəmində münaqişə yaratmaq niyyəti olan bəzi xarici qüvvələr mövcuddur. Araşdırmalar təsdiq edir ki, etnik azlıqların azərbaycanlılarla etnomədəni inteqrasiyası elə bir mərhələdədir ki, belə niyyətlərin həyata keçirilməsi qeyri-mümkündür. Buna baxmayaraq, etnik siyasət konsepsiyasının hazırlanması çox vacib məsələdir.

Müasir sosial-siyasi proseslərin intensivliyi Azərbaycanda etnik stukturun, və, deməli, etnik vəziyyətin dinamikliyini şərtləndirir. Bu, təkcə etnik toplumlarda say dəyişiklikləri kimi obyektiv proseslərlə deyil, miqrasiya hərəkətliliyi və real etnik identifikasiyanın bərpası gedişi ilə bağlı olan subyektiv amillərlə də müəyənləşir.

Dövlət müstəqilliyinin əldə olunması, yerli etnik mədəniyyətlərin dirçəlişi, o cümlədən, demokratikləşmə və ayrı-ayrı fərdlərin, eləcə də bütöv xalqların özünüifadə sərbəstliyi əldə etmələri göstərilən proseslərin əsas amilləridir.

ƏDƏBİYYAT

1. Bax: Mixail Volxonski və Vadim Muxanov. Azərbaycan Demokratik Respublikasının izi ilə Moskva: "Evropa", 2007.
2. Bax: Tadeusz Svietochovski. Russian Azerbaijan. 1905-1920. The Shaping of National Identity in a Muslim Community (Cambridge: University Press, 1985).
3. Məmmədli Ə.Ə. Azərbaycanizm - ölkəmizdə yaşayan bütün xalqların birliyidir. / Azərbaycan xəbərləri 14 oktyabr 2010-cu il.
4. Ramiz Mehdiyev: XX yüzilliyin sonlarında millətlərarası münasibətlər. Bakı: "Azər-nəşr", 1995
5. Ziya Göyalp. Türkcülüyün əsasları Bakı: "Maarif", 1991.
6. M.Ə.Rəsulzadə. Panturanizm və Qafqaz problemi. Məruzə (Paris, 1930) // "Xəzər" №7, 1990.

7. Məmmədli Ə.Ə. Azərbaycanda müasir etnik situasiyaların bəzi məqamları // Mərkəzi Asiya və Qafqaz, 6-cı sayı (1999).
8. Bax: Erivan // Brokhauz və Yefronun ensiklopedik lüğəti. Sankt-Peterburq, 1904.
9. Məmmədli Ə.Ə. Azərbaycanda müasir etnomədəni proseslər: əsas ənənələr və perspektivlər. Bakı: Azərbaycan MEA Arxeologiya və etnoqrafiya institutu, 2008.
10. Əliyev N.O. 1993-2010-cu illərdə Azərbaycanın xarici siyasətinin əsas prioritetləri. -Tarix elmləri namizədi dərəcəsi üçün dissertasiyanın avtoreferatı (Moskva: MDBMI-Universitet, 2011.

Ахундова Лейла Ильгар кызы

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ОСОБЕННОСТЕЙ ФОРМИРОВАНИЯ ЭТНОНАЦИОНАЛЬНОЙ СТРУКТУРЫ АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО ОБЩЕСТВА

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются некоторые вопросы формирования этнонациональной структуры азербайджанского общества. Обретение независимости вовсе не означает автоматического решения национального вопроса. В некоторых случаях в первые годы становления независимого государства наблюдается, как показывает опыт многих постсоветских стран, обострение межэтнических отношений, вызванное усилением этнического самосознания, приданием этнической окраски социально-экономическим проблемам, ослаблением центральной власти, ростом сепаратистских настроений. В статье отмечается, что в Азербайджане накоплен большой опыт межэтнического взаимодействия, основанный на многовековом сосуществовании различных этносов.

Akhundova Leyla Ilgar gizi

**SOME ASPECTS OF THE
FORMALIZATION OF THE
ETHNO-NATIONAL STRUCTURE
OF THE AZERBAIJAN SOCIETY**

SUMMARY

Some aspects of the formalization of the ethno-national structure of the Azerbaijan society is analyzed in the article. Gaining

independence doesn't mean solution of the nationalism issue. After being independence of the state as the practice of the foreign countries the relations among ethnic groups, influence of the ethnic various to the social-economic problems, weakening of the central government, rising of the separatist ideas were found in the society. It is highlighted in the article that Azerbaijan is a splendid example for living the various ethnic groups together in peace condition.